

INHOUD

Leeswijzer	13
DEEL 1	
Achtergronden	15
1 Het jonge kind	17
1.1 Kenmerken van kleuters	20
1.1.1 Kleuter en schoolkind	20
1.1.2 Typisch kleuters	21
1.1.3 Ieder kind is uniek	28
2 Ontwikkeling van jonge kinderen	31
2.1 Ontwikkeling en leren	33
2.2 Ontwikkelingsprocessen als fundament voor leerprocessen	34
2.3 Ontwikkelingsgebieden	35
2.3.1 Lichamelijke ontwikkeling	35
2.3.2 Cognitieve ontwikkeling	41
2.3.3 Persoonlijkheidsontwikkeling	66
2.4 Invloed van het onderwijs op de ontwikkeling: drie visies	74
2.4.1 Kinderen ontwikkelen zichzelf	75
2.4.2 Ontwikkeling moet gestuurd worden	76
2.4.3 De constructivistische opvatting over leren en ontwikkeling	76
2.5 Stimuleren van ontwikkeling	78
2.5.1 Concreet ervaren	79
2.5.2 Betrokkenheid	79
2.5.3 Betekenisvolle onderwijsleersituaties	81
2.5.4 Spelend leren	81
2.5.5 Samenhang in ontwikkeling	82

3	Het belang van spel voor de ontwikkeling van jonge kinderen	83
3.1	Wat is spel?	85
3.2	Spel in de gevarenzone?	87
3.3	De waarde van het spel voor de ontwikkeling	89
3.3.1	De waarde van het spel voor de emotionele ontwikkeling	90
3.3.2	De waarde van het spel voor de sociale ontwikkeling	92
3.3.3	De waarde van het spel voor de cognitieve ontwikkeling	93
3.4	Ontwikkeling van spelactiviteiten	97
3.4.1	Van manipulerend spel naar rollenspel als leidende activiteit	98
3.4.2	Ontwikkeling van het rollenspel	99
3.4.3	Soorten spel in ontwikkelingsperspectief	104
3.5	Begeleiden van spelactiviteiten	107
3.5.1	Voorwaarden creëren voor de ontwikkeling van het spel	109
3.5.2	Begeleiding tijdens het spel	111
3.5.3	Vooruitblikken en terugblikken	117
3.6	Geleid spel	118
3.7	‘Dat kunnen mijn kinderen niet’	120
4	Doelen voor de onderbouw	121
4.1	Omgaan met doelen in de onderbouw	124
4.1.1	Werken aan ontwikkelingsdoelen	126
4.1.2	Bedoelingen van kinderen en leerkracht in balans	127
4.2	Welke doelen zijn van belang voor de onderbouw?	129
4.2.1	Kerdoelen en tussendoelen	130
4.2.2	Doelen van Basisontwikkeling	134
4.2.3	Doelen in het Ervaringsgericht Onderwijs (EGO)	140
4.2.4	Doelen voor de kinderopvang	143
4.3	Einddoelen	147
4.4	Doelen voor de onderbouw: een ordening	151
4.4.1	Basisvoorwaarden	152
4.4.2	Persoonsvorming	152
4.4.3	Ontwikkelingsprocessen	155
4.4.4	Kennis en vaardigheden	156
4.4.5	Einddoel als inspiratie	159
5	Pedagogisch handelen	161
5.1	Kenmerken van pedagogisch handelen	163
5.1.1	Effectieve hulp en ondersteuning	164
5.1.2	Invloed op persoonsvorming	164
5.2	Relaties met kinderen	166
5.2.1	Pedagogische relaties	166
5.2.2	Respectvolle relaties aangaan met kinderen	167

5.3	De pedagogische basishouding	169
5.3.1	Echtheid	170
5.3.2	Waardering, aanvaarding en vertrouwen	171
5.3.3	Empathisch begrijpen	172
5.4	Tegemoetkomen aan basisbehoeften	175
5.4.1	Behoeftte aan relatie	177
5.4.2	Behoeftte aan competentie	178
5.4.3	Behoeftte aan autonomie	179
5.5	Pedagogische kwaliteiten	180
5.5.1	Sensitiviteit	181
5.5.2	Responsiviteit	182
5.5.3	Actief luisteren	183
5.5.4	Interactievaardigheden	185
5.6	Gedragsproblemen	187
5.6.1	Oorzaken van gedragsproblemen	188
5.6.2	Gedragsbeïnvloeding	189
5.7	Ordeproblemen	195
5.7.1	Orde houden in de groep	195
5.7.2	Regels, afspraken en routines	198
6	Didactisch handelen	203
6.1	Geïntegreerd didactisch handelen	205
6.2	Didactische houding	206
6.2.1	Nieuwsgierig zijn en verwondering tonen	207
6.2.2	Cognitieve empathie	209
6.2.3	Kunnen wachten	211
6.2.4	Flexibiliteit	212
6.3	Didactisch handelen is doelbewust handelen	213
6.3.1	Expliciet of impliciet handelen	213
6.3.2	Een rugzak vol doelen	215
6.3.3	De zone van naaste ontwikkeling	216
6.3.4	Resultaten of schijnresultaten?	218
6.4	Didactische vaardigheden	219
6.4.1	Observeren	220
6.4.2	Stimuleren van taalontwikkeling	231
6.5	Onderwijs plannen	239
6.5.1	Planning voor de langere termijn	243
6.5.2	Planning per dag	247
6.6	Didactische middelen	249

DEEL 2

Visies op onderwijs aan jonge kinderen 251

7	Visies, werkplannen en programma's	253
7.1	De grote kleuterpedagogen	256
7.1.1	De invloed van Fröbel	256
7.1.2	De invloed van Montessori	258
7.1.3	De invloed van Decroly	262
7.2	Nieuwe visies en onderwijsconcepten	263
7.2.1	Ervaringsgericht Onderwijs (EGO)	264
7.2.2	Ontwikkelingsgericht Onderwijs (OGO)	277
7.2.3	Reggio Emilia: de honderd talen van kinderen	299
7.2.4	HighScope en Kaleidoscoop	314
7.3	Programmagericht werken	329
7.3.1	Piramide	331
7.4	Voor- en vroegschoolse educatie	343
7.4.1	Wettelijke kaders	344
7.4.2	Effecten van vve-beleid	346
7.4.3	Opleidingen en trainingen	349

DEEL 3

De praktijk 351

8	Een rijke speelleeromgeving: inrichting en materialen	353
8.1	Kenmerken van een goed ingerichte speelleeromgeving	357
8.1.1	Esthetiek	357
8.1.2	Veiligheid	358
8.1.3	Rijkdom aan materialen en mogelijkheden	359
8.1.4	Orde en structuur	360
8.1.5	Zelfstandigheid	361
8.1.6	Afspiegeling van de cultuur	362
8.2	Hoekenwerk	364
8.3	Afbakening van hoeken	365
8.4	Vaste en wisselende hoeken	367
8.4.1	De huishoek	368
8.4.2	De winkelhoek	370
8.4.3	De bouwhoek	372
8.4.4	De constructiehoek	374
8.4.5	Het atelier	378
8.4.6	De zand-/watertafel	387
8.4.7	De lees-/luisterhoek	389
8.4.8	De materialenhoek	391
8.4.9	De timmerhoek	399

8.4.10	De lees-/schrijfhoek	400
8.4.11	De rekenhoek	401
8.4.12	De muziekhoeke	402
8.4.13	De ontdekhoek	403
8.4.14	De computerhoek	404
8.5	Hoeken en thema's hebben elkaar nodig	406
8.6	Extra speelwerkruimte creëren	408
8.7	De buitenruimte	411
8.7.1	Inrichting van de buitenruimte	411
8.7.2	Ruimte voor beweging	412
8.7.3	Bouwen en timmeren	412
8.7.4	Spelen met zand en water	413
8.7.5	Rollenspel	414
8.7.6	Natuurbeleving	415
9	Klassenmanagement: activiteiten en organisatie	417
9.1	Dagritme	420
9.1.1	Inlooptijd	421
9.1.2	Kringactiviteiten	422
9.1.3	Speelwerktijd	435
9.1.4	Buitenspel en spelen in het speellokaal	448
9.2	Groepssamenstelling	451
9.2.1	Waarom homogeen groeperen?	451
9.2.2	Praktische problemen bij homogeen groeperen	453
9.2.3	Voordelen van heterogeen groeperen	455
9.2.4	Een geïntegreerde groep 2/3	456
9.3	Afspraken, regels en routines	457
9.4	Contacten met ouders	460
9.4.1	Informele contacten	460
9.4.2	Formele contacten	461
9.4.3	Samenwerking met ouders	463
9.4.4	Huisbezoek	465
9.4.5	Gesprekken voeren met ouders	466
9.5	Kwaliteitsbewaking	470
9.5.1	Kindvolgsystemen	473
	Illustratieverantwoording	481
	Geraadpleegde literatuur	482
	Personenregister	494
	Zakenregister	497